

ONKO KOLMAS TIE MAHDOLLINEN?

EERO SILVASTI

Vuosisata on luonteva aikajakso arvioida historian liikkeitä, menneisyyden käännekohtia, murrosten merkityksiä. Tulevaisuuden kalkylointi edellyttää, että menneisyydestä on tehty selkeät tilinpäätökset. Mitä osoittaa 20. vuosisadan tase?

Toistaiseksi on jätävä odottamaan varsinaisten tilintarkastajain loppulausuntoa. Aikalaisvapauksien nimissä ja velvoituksella on kuitenkin lupa silmällä päättäneen sataluvun tapahtumia. Vain jonkinlaisen alustavan summauksen ja analysoinnin perusteella on mahdollista yrittää pyydystää mielikuvia tulevaisuudesta ja sen vaihtoehtoista.

VUOSISADAN SUURIN KERTOMUS

Jos voisi eläytyä edellisen vuosisadanvaihteen valistuneisiin aikalaistuntoihin, mielen täyttäisivät varmaankin voimakas edistysusko ja levollinen valoisa optimismi. Sata vuotta sitten tiede näytti avaavan huimia kehityksen näköaloja; tekniikan kehitys ja taitotiedon kasvu rupesivat vauhdittamaan yleistä vaurastumista; demokratian ensiaskeleet lupasivat kansalaisvapauksia ja poliittista tasa-arvoa. Marxilainen evankeliumi innosti toisaalla idealisteja ja älymystöä, toisaalla mobilisoi työväenluokkaa, uutta nousevaa historiallista voimatekijää, poliittis-maallista messiasta.

Päättäneen vuosisadan piti oleman edistyksen katkeamatonta voittokulkua, järkipäisyyden riemuvoitto, mutta se päättyi tunnetun historian karkeimpaan petokseen ja syvimpään pettymykseen.

”Järjen vuosisataan” sisältyvät ainutlaatuiset järjettömyydet. On käyty historian tuhoisimmat ja verisimmät sodat; luonnontieteilijäin oivallukset ja insinöörien taito ovat luoneet tuhoamisjärjestelmät, joilla kyettäisiin muutamassa tunnissa tuhoamaan planeetan elämä ja ihmisen vuosituhantinen kulttuuri. Siinä on modernisaation ylitämätön anti.

Kun järjen vuosisata päättyy, järkipäisyyden

uljain yhteiskunnallinen luomus, ”sosialismiksi” itseään kutsunut suunnitelmatalous – tosiasiaa ryöstö-, komento- ja sotatalous – romahtaa arvaamattomasti ja perusteellisesti. Katastrofi jättää rauniot, joitten raivaaminen ja tyydyttävä jälleenrakentaminen vaatinevat sukupolvien ponnistelut; luonnon ja elinympäristön vauriot lienevät laajoin osin korjaamattomia. Venäjällä on edessään bolshevikkien yhteiskuntakokeilun seurauksena vuosisatainen mentaalisen, kulttuurisen ja aineellisen kaaoksen selvittely.

Kokeilu oli keskeinen osa päättynyttä Euroopan vuosisataa. Se oli näyttävä osa järkipäistä tavoitteellista politiikkaa. Se oli erittäin kunnianhimoinen yritys hallita ja ohjata historiaa. Jäikö reaaliosialismin konkurssista mitään elinkelpoista? Pesänselvitys on yhä kesken ja kestävä kauan.

SOSIAALIDEMOKRATIAN KERTOMUS

Sosiaalidemokraattien ihmeluomus, jakojärjestelmä, jota hyvinvointivaltioksi kutsutaan, rakentuu kapitalistisen kasvutalouden harteille. Ehkäpä ratkaisevimmalta osaltaan rakennelma lepää uskonvaraisella perustalla: oletuksella, että kasvu on jatkuvaa, että talouden sampo tuottaa aina enemmän ja enemmän jakovaraa. Yhden miespolven iän tuo uskomus näytti todelliselta; todellisen tuntuiseksi sen suomalaisille naamioivat laukkaava inflaatio ja Siperiasta virrannut huokea öljy.

Karu totuus on hitaasti paljastumassa: jakovara ei kasva rajattomiin. Kirvelevä totuus on myös se, että puolen vuosisadan voimakas kasvu ei ole poistanut pahinta, tärkeintä: köyhyyttä ja vähäosaisuutta. Pettymys hyvinvointivaltioon – sen aineelliseen kriisiin ja yhteiskunnallis-mentaaliseen epäonnistumiseen – ei ole vielä kokonaisuudessaan kirkastunut.

Petoksen ja pettymyksen eurooppalainen vuosisata päättyy ideologiseen kaaoksen sekä lähellä ja

läsnä olevaan väkivaltaan. Venäjän kaaos, Balkanin vuosisataisjännitteet, myös monien demokraattisina pidettyjen maitten sisäiset terroriliikkeet muistuttavat kylmästi, että uskomus historiasta edistyksenä, joka tuottaa rauhaa ja sopu-sointua, oli vain unelmaa ja kuvitelmaa.

Kuitenkin päättyvä vuosisatamme sisältää myös pyrkimyksiä ja saavutuksia, jotka ovat mul-listavia ja myönteisiä. Lääketiede on kukistanut kohtalokkaita sairauksia; raskas ruumiillinen työ on historiaa ainakin kehittyneimpien maitten enemmistön osalta – tosin irvokkaana hintana tästä näyttää monien kohdalla olevan täydellinen vapautuminen työstä, työttömyys, osatto-muus.

Euroopan vuosisadan jälkipuoliskon suuri his-toriallinen prosessi on valtioiden yhdentyminen. Myös se on osa sosiaalidemokratian suurta kerto-musta.

Yhdentymisen ansiosta on mahdotonta kuvi-tella, että läntisen Euroopan valtiot kävisivät enää ase-in ratkomaan keskinäisiä erimielisyyksiään. So-tien tilalla on nyt loputtomat sitkeät neuvottelut ja pysyvät yhteistyöelimet. Tulevaisuus näyttää, onko pysyvyyttä *Francis Fukuyaman* oivalluksella, että demokraattisesti hallitut kansakunnat eivät käy keskinäisiä sotia.

SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN SUURET KERTOMUKSET

Suomalaisen yhteiskunnan suuri vuosisatainen kertomus on työläisen ja talonpojan yhteisdraama. Se on komea kertomus heräämisestä itsetie-toisuuteen ja kasvusta täyteen voimaan – ja lo-pulta päättämisestä resignaatioon. Se on kuvaus ponnistelusta ja vaurastumisesta; se on myös näy-telmä keskinäisestä kamppailusta ja verisestä vel-jessodasta. Mutta se on myös kertomus työläisen ja talonpojan yhteistyöstä ja saavutuksista, jotka ovat ainoalaatuisia. ”Punamultapolitiikka” on suomalainen erikoisuus ja kansainvälinen harvi-naisuus.

Vuosisadan toinen suuri suomalainen kerto-mus on yhteiskunnan rakennemuutos pienvilje-lyvaltaisesta maatalousmaasta palkkatyön – ensin teollisuuden, sitten palveluammattien – yhteis-kunnaksi. Yleisen turvan takeena ei ole kunnan lainajyvästö, vaan hyvinvointivaltioksi kutsuttu tulonjako- ja turvajärjestelmä. Aikaansaannokse-na se on luokkarajat ylittäneen määrätietoisen yh-

teistyöpolitiikan, punamullan, sittemmin ”kon-sensuksen”, tulos.

Suuret suomalaiset kertomukset eivät ole tarua vaan totta.

Kun vuosisata menee mailleen, vuosisadan mit-taiset suuret kertomukset hajoavat, katkeilevat, päättyvät.

Myös suomalaisen kertomuksemme sankarit ovat jo kadonneet, käyneet tunnistamattomiksi tai kalkkeutuneet seniileiksi. Omavarainen talon-poikaisto elämänmuotona on painunut muisto-jen joukkoon; haalaripukuista työmiestä ei tun-nista katukuvasta; ensimmäisenä politiikan ken-tältä katosi vähäinen liberaali porvaristo. Puna-multapolitiikasta puhuvat vain mennyttä haikai-levat hyvämuistiset politiikan harrastajat.

Vuosisadan vaihtuessa ja uuden avautuessa on riittävät perusteet puhua politiikan syvästä krii-sistä.

Totunnaisessa poliittisessa fraseologiassa ”krii-si” tarkoittaa, että oman puolueen kannatus osoittaa mielipidemittauksissa laskua, kilpaile-van puolueen kannatus rajua nousua. Marxilaiset puolueet – ne, jotka pitivät itseään historian omanatuntona ja uuden yhteiskunnan messiaana – paasasivat sata vuotta täydellä vakavuudella ”kapitalismin kriisiä” ja porvariston ”rappiota” huomaamatta, että sadassa vuodessa lopultakin kriisiin ja koomaan joutuivat ensimmäisinä marxismen omat käytännön sovellutukset. Häm-mästyttävää on vain uskottavuus ja uskollisuus, jolla marxismi säilytti asemansa älymystön aja-tus- ja arvomaailmassa. Tosin jo ammin asian-ajaja *V. I. Lenin* luonnehti intelligentsijan kur-jaksi ja epäluotettavaksi porukaksi. Juuri äly-mystöllä näyttää historian käännteissä olevan vah-va viettymys tulla petetyksi haaveittensa ja toi-veittensa taipaleella.

RAJALLINEN JAETTAVA – RAJATTOMAT TARPEET

Hyvinkin kolme perustetta on puhua politiikan kriisistä uuden vuosisadan kynnyksellä: hyvin-vointivaltion kustannuskriisi, palkkatyöjärjestel-män ilmeinen kriisiytyminen sekä näitten yhteis-vaikutuksena tavoitepolitiikan kriisi, tavoitekat-o, neuvottomuus.

Hyvinvointivaltio on kapitalistisen talousjär-jestelmän harteille rakennettu jakojärjestelmä, jossa valtio ottaa ja antaa: pyrkimyksenä tulojen tasa-us, sosiaalinen turvallisuus, yleinen hyvin-

vointi. Tärkein vipuvarsi oikeudenmukaisuuden tavoittelussa on progressiivinen verotus.

Järjestelmää on kutsuttu myös ”sekataloudeksi” ja ”puitetaloudeksi”. Kun reaalisisialismi romah- ti, monet sikäläiset tarkkailijat myönsivät, ettei heidän järjestelmänsä ollut lähelläkään ”socialis- mia”; sen sijaan heidän mielestään aidosti pisim- mällä socialismin ihanteitten toteutuksessa olivat, ovat, hyvinvointivaltion luoneet Pohjoismaat.

Odottaako nyt meidän ”socialismiamme” sa- ma kohtalo kuin kommunistien reaalisisialismia?

Kommunismien unelmana oli talouden ja poli- tiikan paratiisi, riistosta vapaa tasa-arvon ja rajat- toman kulutuksen onnena. Läntisten hyvinvoin- tivaltioitten ääneen lausumaton tavoite on suun- nilleen sama: henkisen ja aineellisen runsauden yhteiskunta, jossa vähäosaisuus on vierasta, köy- hyys poistettu. Kummankin utopian takana oli käsitys tuotannon rajattomuudesta ja tulosten ja- kamisen lopullisesta järkipärisestä oikeudenmu- kaisuudesta. Molemmilla tahoilla unohtui, että paratiisissa on myös käärme.

Kaikki politiikka on jakopolitiikkaa. Poliitiikka on tahdon asia; vain tahdon ja mielikuvituksen puute asettaisi rajat. Näin ajatellen kasvun ja us- kon hurmiossa unohtui tosiasia, että vain tarpeet ovat rajattomia – resurssit, jakovara, aina rajalliset.

Tuosta tosiasiaista muistuttava realismi kuulosti aikanaan kyynisyydeltä ja ”näköalattomuudelta”. Realismia läntisten jokoautomaattien maailmassa hämäsi tehokkaasti numeroitten näennäisva- kuuttavuus: *inflaatio* – etymologisesti ”koholle puhaltaminen” – synnytti vahvan euforian jatku- vasta kasvusta ja loputtomasta runsastumisesta.

Kylmäpäiset kasvukriitikot varoittivat jo inf- laatiotalouden komeimpina aikoina 70-luvulla, että hyvinvointivaltioitten jokoautomaatti alkaa yskiä, jos kansantalouden kasvuvauhti BKT-mit- tareissa putoaa pysyvästi jonnekin kolmen ja puo- len prosentin tuntumaan tai sitä vähemmäksi. Ennuste on käynyt toteen. Hyvinvointivaltion kriisi on nimenomaan rahoituskriisi. Tulot eivät kata menoja; rakenteet ruostuvat. Tämä on para- doksi, koska talouden sampo jauhaa tuottoisam- min kuin koskaan ennen.

Pahiten kriisi polttaa koululaitosta ja sairaan- hoitoa. Peruskoulujärjestelmä luutuu ja lahoaa si- sältä käsin käyttövarojen niukkuuteen. Vielä pa- hemmalta näyttää tilanne sairaanhoidon ja ter- veyspalvelujen osalta: käyttövarojen niukkuude- sta johtuen jo rakennettua infrastruktuuria ei kye- tä koko tehollaan käyttämään. Sairaanhoidon

yleistilanne paljastaa karusti talouden ankan pe- rustuslain: tarpeet eivät tunne rajoja – vain re- surssit ovat aina rajallisia.

KRIISI KULMINOITUU – SIETÄMÄTÖN VEROTUS

Jakopolitiikan positiivinen sisältö on vaihtanut etumerkkiä. Jakaminen on niukkuuden jakamis- ta. ”Lisä” on muuttunut ”leikkaamiseksi”. Mutta amputaatio tekee potilaasta aina peruuttamatto- masti invalidin.

Kuva hyvinvointivaltion rahoituskriisistä syve- nee, kun katsotaan rahoituksen lähteitä. Tärkein- hän on verotus; Suomessa veroaste on eurooppa- laisittain maksimaalisella tasolla – likipitään viisi- kymmentä prosenttia. Kansalaistunnoissa vieras käsi on tunkeutunut liian syvälle ja pysyvästi ah- keran ja tunnollisen kansalaisen taskuun. Tilanne on sietämätön. Kansantalouksien avoimessa vuo- rovaikutuksessa veroasteemme ei voi pysyä ny- kyisellä tasolla.

Toisaalla palkkaverotus muuttuu ongelmaksi myös sitä kautta, että palkkatyön osuus tuotan- non rakennemuutoksen seurauksena supistuu. 90-luvun kehitys paljastaa rajun muutosvauhdin: kymmenluvun päättyessä kansantalouden tuo- tanto ylsi samoihin huippulukemiin kuin vuosi- kymmenen alussa ennen ns. lamaa – kuitenkin 350 000 työntekijää pienemmällä työvoima- panoksella.

Runsauden yhteiskunnan ja hyvinvointivaltion yhteinen paradoksi on siinä, että runsaus ei ole poistanut köyhyyttä eikä lisääntyvä hyvinvointi ole kyennyt eliminoimaan moninaista pahoin- vointia. Paradoksi näkyy selvimmin sosiaalipoli- tiikassa: optimistisesti ajatellenhan hyvin hoidet- tu sosiaalipoliitiikka onnistuessaan tekee itsensä tarpeettomaksi. Kuntien sosiaaliviranomaiset tie- tävät kuitenkin, että jono luukulla ei lyhene vaan pitenee.

Mikä siis meni vikaan? Onko harjoitettu perin juurin väärää politiikkaa? Ovatko politiikan har- joittajat tyhmiä ja kyvyttömiä?

Vastausta lieene haettava itse politiikan kehyk- sistä, rajusti muuttuneesta toimintaympäristöstä, siitä sosiokulttuurisesta sekamelskasta, jota filo- sofit kutsuvat ”postmoderniksi” ja ajatteleva maallikko järkipärisyyden ajan jälkeiseksi kaa- okseksi.

Ilman kohtuutonta kyynisyyttä on kuitenkin muistettava ja myönnettävä, että parhaimmillaan-

kin politiikka on ollut lähinnä kosmetiikkaa todellisuuden kasvoille; se kaunistelee ja sievistelee, mutta ei syvällisesti muotoile todellisuutta. Sen tekevät jotkut muut syvemmät historian voimat.

JOUKKOVOIMAN ENTROPIA

1800-luvun jälkipuoliskolla – suomalaisen ”modernisaation” aamunkoitossa – maata vaivasi paha liikaväestön ongelma. Viriävä teollisuus, orastavat palveluelinkeinot ja hitaasti kehkeytyvä rahatalous mobilisoivat liikaväestöä, maan sitkasta asujamista; myös suurilukuinen maastamuutto kevensi tehokkaasti raskasta ongelmaa. Kuitenkin vasta sotien jälkeen, sataluvun jälkipuoliskolla, maatalousmaa ennätysmäisellä vauhdilla uusi kasvonsa ja muuttui urbaaniksi teollisuus- ja palveluyhteiskunnaksi.

Lähemmin tarkasteltuna vuosisadan takainen ”liikaväestön” ongelma on säilynyt sitkeästi lyhyitä poikkeusaikoja lukuun ottamatta. Erityisen mittava ja polttava se on juuri nyt. Vaikka lama on ohi, suurtyöttömyys ei ota hellittääkseen. Karu totuus on, että työtä – siis tyydyttävästi palkattua työtä – ei riitä kaikille. Se on suuri suomalainen paradoksi.

Mikä erityisyys tekee Suomen kansantaloudesta sellaisen, ettei se ole kyennyt eikä kykene työllistämään koko työvoimaansa?

Sota ja maastamuutto ovat vain ajoittain peittäneet ongelman. Nyt kun suurimittainen maastamuutto ei enää ole mahdollista, liikaväestön ongelma on vähintäänkin yhtä paha kuin sata vuotta sitten. Tuolloin tilanne oli vain optimistisempi: tehtaitten piiput tupruttivat uljaasti kohti parempaa tulevaisuutta; omavaraistalous oli muuttumassa rahataloudeksi, vaihdannan ja palkkatyön taloudeksi. Vastaavaa optimismia ei ole nykyisissä näköaloissa. Tuotanto paisuu, työvoiman kysyntä ei.

Hyvinvointivaltioksi kutsutun tulontasausjärjestelmän perustana on ollut palkkatyön talous. Palkkatyö on tarkoittanut suhteellisen pysyviä työsuhteita väestön enemmistölle. Tämä onnen aika näyttää nyt olevan haihtumassa. Rakennemuutos – hallittu tai hallitsematon – ei suosi tavanomaisessa merkityksessä ihmistyövoiman kysyntää. Niillekin, joille työtä on tarjolla, työsuhteet ovat enenevässä määrin ”epätyypillisiä”: määräaikaaisia, lyhytaikaisia, tilapäisiä, alipalkkaisia.

Perinteisen tavoitepolitiikan edellytyksinä ovat olleet järjestäytynyt joukkovoima, selkeät muutostavoitteet ja kasvavat resurssit. Joukkovoima ja muutostavoitteet nousevat yhteisestä luokkapohjasta; työläiset ja talonpojat ovat suomalaisen luokkayhteiskunnan selväpiirteisimmät luokat, joilla on ollut omat ideologiansa, tavoitteensa, tunnuksensa. Talonpoikaistoa merkittävänä luokkana, omaehtoisen poliittisen joukkovoiman lähteenä, ei enää ole. Työväenluokan kiinteyden sijaan on ollut ammattiyhdistysliike, jonka voiman ja merkityksen taustana puolestaan ovat olleet selkeät ammatilliset tuntomerkit ja yleensä elinikäiset työsuhteet. ”Rautakoura” on ollut rautakoura oppipojasta eläkeläiseksi, sellunkeittäjän tai paperikonemiehen ei ole tarvinnut vaihtaa alaa eikä ammattia työikänsä aikana.

Ammatillinen järjestäytymisaste on Suomessa yhä harvinaisen korkea. Palkkatyön yhteiskunnan lopun aikainen erityinen piirre on se, että myös porvarillisten puolueitten kannattajakunnasta yhä suurempi osa on palkansaaajia. Palkkatyön yhteiskunta on kypsässä vaiheessaan porvarillistunut ja keskiluokkaistunut; toisin sanoen vanhat luokkarajat ja -tuntomerkit ovat häipyneet. Samalla puolueitten käytännön politiikka on samankaltaistunut.

Kun luokkayhteiskunta kadottaa luokkansa ja rajansa, kadottaa se myös luokkien nostattaman poliittisen dynamiikan. ”Entropia” ujuttautuu joukkoihin ja hajottaa voiman ja kiinteyden. Kysymys koskee kaikkia vanhoja puolueita, kiipeimmin ehkä sosiaalidemokraatteja. Kommunistit ratkaisivat kohtalonsa itse: kun tavoitteet ja uskottavuus romahtivat, puolue lopetti toimintansa.

Nähtävissä on, että yhteiskunnallinen entropia – ei ainoastaan perinteisten luokkien vaan myös yleisemmin kaiken yhteisöllisyyden hidas hajoaminen – johtaa väistämättä perinteisen tavoitepolitiikan voimien ehtymiseen. Poliitiikka jää pelkäksi hallinnoinniksi, jota poliittis-byrokraattinen eliitti hoitaa ja jossa todellinen vaikuttava voima on *John Kenneth Galbraithin* ammoisen havainnoin mukaan ”olosuhteitten tyrannia”.

TAVOITEKATO – UUSNÄKÖALATTOMUUS

Valistuksen ja järkiperaisuuden vuosisata tarjosi politiikan sytykkeiksi sekä unelmia että uskottavia tavoitteita. Unelmat sortuivat, tavoitteista tär-

keimmät saavutettiin. Ehkä siksi uusia merkittäviä tavoitteita on vaikeata asettaa. Forssan kuulun kokouksen ponnet on toteutettu. Maa on ”valmis”.

Uuden vuosisadan kynnyksellä onkin hämentyneenä myönnettävä, että uusia uljaita näköaloja ei avaudu, toivon utopiat ovat vaihtuneet pelon ja epävarmuuden tunnoiksi. Filosofit ovat jo pitkään varoitelleet aikakaudesta, jota sävyttää ideologinen sumeus: mahdollisuus kirkastaa positiivisia tulevaisuuden visioita.

Tulevaisuus avautuu kuin näkymä sumeasta kaleidoskoopista – vaihtaa kuvioitaan pienestäkin heilahduksesta.

Kasvavan tuotannon paisukki vaikutukset ovat monilla alueilla käyneet sietämättömiksi: ilma saastuu, ympäristö pilaantuu, liikenne ruuhkautuu. Hyödyketuotannosta yhä suurempi osa on haitake- tai turhaketuotantoa; hyvinvoinnin kasvu ei enää noudata talouden nousu-uraa. Poliitiikan voimavaroista entistä suurempi osa joudutaan kohdentamaan haittojen torjuntaan. Tuotannon kasvuun perustuva hyvinvointi käyttäytyy kuin tarujen lohikäärme – syö omaa häntäänsä ja lopulta nielaisee itsensä.

Ideologiset kaukotavoitteet putosivat utopiahorisontista reaalisisäisäismin romahduksen mukana. ”Paremmaksi” ei riitä vain aineellisen ”enemmän” tavoittelu. Tavoitteeksi ei myöskään tunnu riittävän jo saavutetun hyvän turvaaminen; saavutettu etu menettää nopeasti merkityksensä.

Ironis-sananmukaisesti eletään suunnattoman politiikan aikaa. ”Politikointi” on näpertelyä hallinnollis-ekonomisten kysymysten parissa vailla suuria linjoja ja periaatteellisia vaihtoehtoja. Tilanteesta ei kannata syyttää politiikan tekijöitä; nykypoliitikot tuskin ovat edeltäjiään tyhmempiä tai näkökyvyttömpiä; he vain joutuvat äestämään perin erilaista peltoa kuin kolmen miespolven edeltäjänsä.

Ehkä meillä on myös vahva taipumus romantiisoida menneisyyttä? Unohdamme, mistä lähteistä ammoiset kaukotavoitteet kumpusivat; emme enää tunnista, että joukkovoima kumpusi yhteiseksi koetuista ongelmista, hädästä, puutteesta, pulasta – kyisestä ja kivisestä pellostä. Ideologinen toiveikkuus oli läsnä olevan ankarana ja konkreettisen puutteen sanelemaa. Vaikeata lienee myös myöntää, että ”solidaarisuus” tarkoitti luokan sisäistä yhteisvastuuta, jonka kovana ytimenä oli patetialla silattu ahneus.

Kylläinen ei käy kapinaan, hyväosainen enintään vain napinnoi. Nykyhetken vähäosaiset eivät muodosta ”luokkaa”. Kun luokkatietoisuutta ei ole, ei ole myöskään organisoitunutta luokkavoimaa, joka käynnistäisi muutoksen tai kapinan.

ONKO KOLMAS TIE MAHDOLLINEN?

Politiikka on yhteisten asioiden ajamista. Oikeammin lienee sanoa, että politiikka on yhteisten *etujen* ajamista. ”Yhteinen” ei tarkoita kaikille yhteistä, vaan intressiryhmään kuuluvien yhteistä. Jakopolitiikka on enemmänkin kamppailua vallasta ja ryhmäeduista kuin moraalisen sanelemista välttämättömyyksistä. Vahvat korporaatit sanelevat jakopolitiikan sisältöä ja sääntöjä enemmän kuin vähäosaisten etu. Ne ovat ”olosuhteiden tyranniaa”.

Mistä voisi aueta politiikan kolmas tie? Semanttisesti se edellyttää kahta muuta tietä, jotka uusi tie epäkelvoina syrjäyttää. *Aulis Aarnion* sanoin kollektivismiin ei ole paluuta ja markkina-kapitalismin naamio on osoittautunut valheelliseksi. Aineksien jollekin uudelle on suorastaan ”pakko olla”.

Hyvinvointipolitiikka on ajanut noiduttuun liikennempyrään, josta kukaan ei pääse kunnolla ulos haluamaansa suuntaan. Jotta monimutkaiseksi rakennettu hyvinvoinnin jakojärjestelmä säilyisi ja toimisi, sen pohjana olevan talousjärjestelmän – palkkatyövoittoisen säännellyn kapitalismin, sekatalouden – tulisi kukoistaa ja kehittyä. Globalisoituvaa kapitalistista markkinataloutta kukoistaakseen ja kehittyäkseen vaatii kuitenkin purkamaan rakenteita, joita yleisen hyvinvoinnin turvaamiseksi on viritetty. Hyvinvointivaltion edellytysten turvaamiseksi pitäisi siis purkaa olennaiset hyvinvointivaltion rakenteet.

Toistaiseksi paradoksi näyttää laukeamattomalta. Muutkin kuin Aulis Aarnio etsivät kolmatta tietä, ulosajoväylää noidutusta ympyrästä.

Hyvinvointivaltion rakenne- ja rahoituskriisi on luonteeltaan materialistinen ja sosioekonominen. Sen voi nähdä myös syvemmin arvokysymyksenä, materialismin kriisinä ja yhteisöllisyyden hiipivänä hajoamisena. Yhteisiksi koetut arvot, sitovat normit, totunnaiset instituutiot hajoavat tai menettävät merkitystään. Yksilöllisyys on sankaruutta, yhteisöllisyys jotakin epäitsenäistä alistumista ja kahletta; vain yksilö yksin on kuningas. Eletään ja luodaan kulttuuria, jossa ih-

minen on käynyt sotaan omaa sosiaalisuuttaan vastaan.

Perusta, jolle yhteiskunta rakentuu, rapautuu. Aikamme sairaus on narsismi, äärimmäinen egoismi, joka tuhoaa yhteisöllisyyttä hiljaa ja salakavalasti kuin syöpä luustoa.

Oikullinen pörssikapitalismi ja laukkaava markkinatalous ovat itsenäisen yksilön, aikamme narsistisen ahneen sankarin ylväin luomus. Se on kuin Attilan hunniarmeija – liikkuu nopeasti ja yllätyksellisesti, seurauksista piittaamatta. Pahimmillaan sen kavioitten jäljillä ei ruoho kasva.

Euroopan unioni on valistuksen projektin ja eurooppalaisen sosiaalidemokratian viimeinen yritys kapitalismin hunniarmeijan suitsimiseksi. Eittämättä integraatiopolitiikka tarjoaa mahdollisuuksia aidolle politiikalle: ristiriitoja, vaihtoehtoja, sovittelua, vyörytystä ja vetäytymistä. Silti siitä tuskin aukeaa mitään uutta kolmatta tietä; enemmänkin se on yritys menestyä perinteisin keinoin ja tavoittein. Menneisyys kuitenkin varoittaa: taloutta, yhteiskuntaa, historiaa ei ohjata ukaasein eikä direktiivein. Integraatio on valistuksen projektin loppulause.

AIKA ODOTTAA PROFETIAA

Olof Palme julisti aikanaan komeasti, että politiikka on tahdon asia. Poliittikan kolmas tie avautuu siis, kunhan tahdotaan.

Tahto syntyy tarpeista ja tavoitteista. Poliittiset tavoitteet tarkoittavat edun tavoittelua. Luokkayhteiskunnassa edut ovat luokkaetuja: keskenään ristiriitaisia, jopa vastakkaisia. Ristiriidat ovat kuitenkin perinteisen politiikan käyttövoima. Luokkaerojen ja -ristiriitojen vaimentuessa politiikka kadottaa luonteensa ja voimansa.

Luokaton – tai keskiluokkainen – yhteiskunta on sisäisesti voimaton yhteiskunta. Se on oman keskiluokkaisuutensa vanki. Vanhat puolueet ovat rudimenttejä menneestä; niillä ei ole enää vastavuutta muuttuneen yhteiskunnan perustaan.

Mistä syntyy ”puolue”? Historiallinen kokemuksemme kertoo, kuinka syntyy luokkapuolue: se syntyy, kun riittävän suuri joukko kokee yhteenkuuluvuutta ammatin, elämäntavan ja ennen muuta samankaltaisten ongelmien vuoksi; sitten joukkoon ilmestyy ”profeetta”, herätyssaarnaaja, joka paljastaa ongelmat, nimeää ongelman aiheuttajat eli viholliset, kirkastaa lupaukset paremmasta, muotoilee tavoitteet, kannustaa jouk-

kovoiman käyttöön. Profeetta on *Karl Marx*, *Santeri Alkio*, *Veikko Vennamo*.

Kehittyneimmillään profeetta on *puolue* eritasoisine elimineen. Profeetta herättää ja ylläpitää poliittista tahtoa, luo ja lujittaa identiteettiä. Niin syntyvät politiikan ”suuret kertomukset”. Edellytyksenä suurelle kertomukselle on suuri luokka, suuret ongelmat – ja suuri vihollinen. Tarvitaan myös suuri profeetta, karismaattinen johtaja, joka artikuloi loisteliaaseen retoriikkaan niin uhat kuin pelastuksenkin.

Kolmannen tien aukeaminen näyttäisi siis mahdolliselta vain uuden luokkajaon pohjalta. Pelkkä profetia ei riitä; sanomalle on oltava altis ja riittävän laeva maaperä, mobilisoitumiseen kypsä joukko, heräävä luokka. Ennusmerkkejä uudesta luokkajaosta on jo esitetty: horisontaalisen jaon tilalle olisi muodostumassa vertikaalinen jako, jossa ylimpänä ovat ”menestyjät”, keskellä ”sinnittelijät”, pohjimmaisina ”syrjäytyjät”.

Menestyjillä on jo omat profeettansa, nuo ”sisäisen sankarin” saarnamiehet ja persoonan vapauttajat ja virittäjät; luokkatunnetta ja yhteisöllisyyden kokemusta nämä profeetat eivät virittele – eivätkä menestyjät sellaista kaipaa.

Perinteiset poliittiset organit palvelevat miten kuten *sinnittelijäin* monikasvoista haparoivaa joukkoa. Mitään yhteistä luokkatunnetta saati yhteisiä kaukotavoitteita sinnittelijöille liioin ei ole tarjolla – lukuun ottamatta yhteistä huolta työsuhteesta ja palkkaveron progressioasteesta.

Syrjäytyneiden joukko on aineellisesti ja poliittisesti osattomin. Kuitenkin se on maailmanlaajuisesti suurin; *Manuel Castellsin* luonnehdinnan mukaan se muodostaa jo peräti ”neljännen maailman”. Perinteisen politiikan joukot ja luokat järjestyivät työpaikan, ammatin, ammattiyhdistyksen tai elämäntavan – kyläkulttuurin – välityksellä. Millä tavoin urbaani kasvoton ja juureton syrjäytyneiden joukko voisi mobilisoida?

Kun politiikka tarvitsee myös vastavoimia, missä olisi syrjäytyneiden luokan selkeä vastavoima? Menestyjät vai sinnittelijät? Mistä ja millä keinoin taivotaan syrjäytyneiden luokalle konkreettiset poliittiset tavoitteet, edut? Jos teknis-taloudellinen kehitys kerta kaikkiaan hylkii työvoimaa, millä mahdollilla luodaan työpaikat, istukka yhteiskuntaan?

Ehkä vasta sitten, kun syrjäytyneiden luokka on kyllin iso, markkinakapitalismin kiero solidaarisuus herää: vaikkakaan joukko ei ole tarpeen työvoimana ja tuottajina, se on tarpeen markki-

noiden osana, kuluttajina. Syrjäytyjistä tulee menestyjien aluksen pohjalasti – turha mutta tarpeellinen.

Uuden liikkeen ja uuden politiikan synnylle on epäilyksittä sosiaalinen tilaus.

John Vikström on puhunut ”yhteisöllisyyden nä-
lästä”. Minkälainen poliittinen idea, herätyksen
tuuli, kykenisi kokoamaan ja mobilisoimaan kas-
vottomain syrjäytyneitten joukon? Kuka tarjoaa
leipää yhteisöllisyyden nälkään? Mikä voima mur-
taa olosuhteiden tyrannian? Kysymyksiä piisaa.

Voisiko keskiluokkaisista sinnittelijöistä, yh-
teiskunnan nykyisestä enemmistöstä kiinteytyä
aito dynaaminen luokka? Kumpaan suuntaan se
silloin liittoutuisi – syrjäytyjien vai menestyjien
kanssa? Taannoinen presidentinvaalin kampan-
jointi osoitti, että kännykkäkansa ja lenkkitossu-
individit parveilevat lähinnä marketeissa, eivät
kirjastoissa tai vanhoissa seurojentaloissa. Ai-
kamme sankarille kuntosali on kokoussalia tär-
keämpi. Missä ja miten he voisivat kokea yhteis-
syyttä tai luokkatietoisuutta?

Ristiriidat ovat politiikan generaattori. Työn ja
pääoman ristiriita näyttää herpaantuneen. Jos yh-
teiskunta jakaantuu pysyvästi ”hyötyväkeen” ja
”paariaan”, jännittyisikö näitten luokkien väliin
uutta politiikkaa luova hedelmällinen ristiriita?

ELPYKKÖ VALISTUKSEN PERINTÖ?

Aulis Aarnio on kysynyt oivaltavasti, voisiko po-
liitiikan kolmannelle tielle löytyä perustaa valis-
tuksen perinnöstä.

Useinhan konkurssiin ajautuneen yrityksen toi-
minta-ajatus on sinänsä terve ja voidaan uusilla
otteilla säilyttää ja elvyttää. ”Valistuksen projek-
tissa” olennaista oli luottamus lisääntyvään tie-
toon ja usko järjen kasvaviin mahdollisuuksiin.
Katsottiin, että yhtä lailla luonto kuin ihmisten
luoma kulttuuri on järjellä käsitettävissä ja järjel-
lä hallittavissa. Kun tiedon ja järjen valtatie oli
avautunut uskomusten ja mystiikan pimennoista,
sen piti johtaman aina vain nopeammin, pitem-
mälle, korkeammalle. Järjen valtatien ”korkeim-
mat” saavutukset ovat *Zygmunt Baumanin* mu-
kaan Hitlerin Kolmas valtakunta ja bolshevikien
vankileirien saaristo. Ne eivät suinkaan ole poik-
keamia vaan johdonmukaisia saavutuksia valis-
tuksen valtatietä. Ne ovat osa valistuksen perin-
töä.

Luottamus tietoon ja järjen mahdollisuuksiin

oli uskomus, illuusio siinä kuin Kolmas valta-
kunta, kommunismin lupaukset tai taivaitten tu-
leminen. Baumanin mukaan postmoderni tietoi-
suus, uusi vallitseva kulttuuritila, merkitsee lo-
pultakin paradoksaalisesti vain itsestään tietoi-
seksi tullutta modernia: ymmärretään järkiperais-
esti, ettei kaikkea hallita järkiperaisesti. Ehkä sii-
nä on valistuksen perinnön ydin.

Valistuksen ja järkipäisyyden konkurssi ei ole
rinnastettavissa *Estonian* haaksirikkoon. Ei järki-
päisyys tietenkään voi lopullisesti hukkaa; tela-
koinnin jälkeen on vain katsottava, minkälaisia
tuulia se kestää ja minkälaista aallokkoa järjen
avulla voidaan hallita. Jälkimoderni kulttuuri
tunnistaa ja tunnustaa hallintakykynsä rajallisuu-
den. Tunnistaisiko ja tunnustaisiko myös kol-
mannen tien politiikka ulottuvuuksiensa rajat?

Kaikki politiikka on jakopolitiikkaa. Jaettavana
on sekä etuuksia että velvoitteita ja rasitteita. Hy-
vinvointivaltion rakentamisvuosina totuttiin yk-
sisuuntaiseen jakopolitiikkaan – lisää, enemmän,
pienemmin ponnistuksin. Liikennöitiin autolla,
jossa oli vaihteita vain eteenpäin. Nyt joudutaan
kysymään, voisiko poliittisen joukkovoiman kul-
jettamaa vaunua ajaa myös peruutusvaihteella.

Ihmiset toimivat etujensa suuntaan. Siitä syn-
tyvät sekä poliittinen liike että historian liikkeet.
Mutta mikä on ”etu”? Entä ”menestys”?

Politiikan menestystä on totuttu mittaamaan
vain saavutetulla lisähyödyllä. Poikkeusajkojen,
kuten sotavuosien, kokemus on ehtinyt unohtua;
silloinhan kansakunta menestyi, vaikka kaikki
kärsivät ja menettivät. Sotavuosien ”menestyksel-
lä” oli kova hinta, mutta myös syvempi sisältö
kuin välitön aineellinen hyöty.

Menestyksen paradoksi avaa kysymyksen arvo-
jen ja intressien suhteesta. ”Kovat” arvot samas-
tuvat etuun, intresseihin; ”korkeat” arvot ovat jo-
takin vähemmän pyyteellistä, vähemmän aineel-
listä. Ehkä juuri nyt eletään kovien arvojen ar-
motonta, kenties myös jo lopun, aikaa. Poliitiikan
kolmas tie edellyttäneen tavoitteita, joita valaisevat
enemmän korkeat kuin kovat arvot.

Joka tapauksessa lähitulevaisuuden suuri väis-
tämätön kysymys on, miten hillitä ja edes tyy-
dyttävästi hallita markkinavoimia – noita kaik-
kialle laukkaavia, voittoisia, raiskaavia Attilan
hunneja. Se tuskin onnistuu pelkällä retoriikalla
tai hurskailla toiveilla. Mistä löytyvät tähän tais-
teluun tahto ja voima ja oikeat aseet? Riittääkö,
toimiiko *Tobinin vero*?

Toinen suuri haaste on siinä, miten maksii-

moida yhteiskunnallinen hyvinvointi pienimmällä mahdollisella valtion panoksella ja puuttumisella.

Hyvinvointivaltion kriitikot ovat oikeassa muistuttaessaan, että valtiollisella auttamisella on kyllä pitkät perinteet, mutta kehnot tulokset. Miten siis *hyvinvointivaltio* voisi laihtua, mutta *hy-*

vinvointiyhteiskunta kukoistaa? Uusi politiikka syntyy varmasti siitä, että valtion, markkinoiden ja kansalaisyhteiskunnan vuorovaikutus muotoutuu uudeksi. Siihen tarvitaan ajatuksia ja aatetta, voimaa ja tahtoa. Mutta varmaankin myös suuria sanoja.